

ВІДГУК
офіційного опонента доктора економічних наук,
доцента Кравчук Наталії Ярославівни
на дисертацію Кирилич Христини Володимирівни на тему
«Проблема нерівномірності економічного розвитку світового господарства»,
подану на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук
за спеціальністю 08.00.02 – світове господарство і
міжнародні економічні відносини

Актуальність теми дисертації

Глобальний розвиток на початку XXI століття супроводжується одночасним розгортанням полярно-векторних процесів. Поряд із явно вираженим посиленням конвергенції суб'єктів глобально-центричної економіки й втягуванням більшості з них у загальне русло світової цивілізації, наростає їх неоднорідність. Багато країн, нездатних з різних причин, адаптуватися до фундаментальних структурних зрушень на світових ринках і загалом у системі світового господарства, залишаються «маргіналізованим узбіччям» глобалізованого постіндустріального суспільства.

Чимало проблем, які постають нині перед світовою економікою та окремими країнами світу, іманентно пов'язані з нерівномірністю економічного розвитку. Відтак, переосмислення концептуальних положень у площині окресленої проблематики та пошук способів вирівнювання глибоких диспаратів в економічному розвитку країн стає дедалі потужнішим викликом для наднаціональних інститутів і актуальним інтелектуальним завданням для світової наукової спільноти¹. На тлі вище зазначеного, проблема нерівномірності економічного розвитку світового господарства – предмет не лише абстрактного академічного інтересу, але й проблематика вагомої прагматичної цінності.

В основу дисертаційної роботи автором покладено гіпотезу, яка передбачає дослідження нерівномірності економічного розвитку як закономірного процесу і форми прояву глибоких дивергенцій між країнами в системі сучасного світового

---

¹ Лауреатом Нобелівської премії з економіки у 2015 році став професор Принстонського університету (США) Ангус Дітон «за аналіз споживання, бідності й добробуту» та «за розробку методів порівняння добробуту у контексті часу і країн та окреслення способів зниження рівня бідності у світовому масштабі».

господарства (с. 1 автореферату, с. 3 дисертації). При цьому вкрай важливою є не тільки констатація такого стану речей, але й формування доказової емпіричної бази та обґрунтування конкретних заходів щодо вирішення проблеми нерівномірності економічного розвитку як на глобальному, так і національному рівнях. Саме такий формат дослідження визначив логіку і структуру дисертаційної роботи, її змістовне наповнення. За постановкою проблеми і дослідницьких завдань дисертацію Кирилич Х. В. вважаємо актуальною і такою, що базується на ідеях новітньої компаративістики (Comparative Economic Systems) та знаходиться в руслі сучасних світових і вітчизняних досліджень.

Наукова новизна одержаних результатів

Узагальнюючим результатом наукової новизни дисертаційної роботи є поглиблення існуючих теоретико-методологічних засад дослідження нерівномірності економічного розвитку світового господарства та розробка практичних рекомендацій щодо її подолання. До конкретних наукових результатів, які характеризують новизну даного дослідження можна віднести такі:

- по-перше, на основі дослідження інтелектуальної еволюції світової економічної думки (с. 12-30) та аналізу наукових напрацювань представників сучасних концепцій економічного розвитку (с. 32-42; с. 51-65) виокремлено сутнісні характеристики та системні детермінанти нерівномірності економічного розвитку, запропоновано розглядати її (нерівномірність) як закономірний процес, притаманний сучасній глобалізованій системі світового господарства, специфікою якого є глибокі дивергенції між країнами світу у всіх сферах соціально-економічного буття, що спричиняють суттєві розбіжності в рівнях доходів у планетарному масштабі (с. 42); дисертант справедливо наголошує, що поряд із структурними факторами нерівномірності економічного розвитку країн світу важливо враховувати інституційні чинники;
- по-друге, запропоновано й апробовано економетричну модель, на основі якої виявлено вплив ендогенних інституційних та економічних змінних на різношвидкісну динаміку економічного зростання країн і, відповідно, на нерівномірність їх економічного розвитку в масштабах світового господарства (с. 8-9 автореферату, с. 86-101 дисертації); емпірично доведено гіпотезу, що економічний розвиток держа-

ви значною мірою залежить від ефективності інституційних механізмів, а саме – рівня економічної і політичної свободи (с. 8 автореферату; с. 100 дисертації);

– по-третє, виявлено взаємозалежність між ефективністю економіки та зміною індексу *FAIL* для держав не дієздатних чи таких, що не відбулися (с. 9-10 автореферату; с. 98-100 дисертації), на основі чого аргументовано, що такі чинники як демографічний тиск, рівень еміграції і криміналізації в державі, роздрібненість у силових структурах й еліті, переміщення біженців усередині країни, зростання реваншистських настроїв, зовнішнє втручання тощо, які є складовими індексу *FAIL*, суттєво впливають на економічне зростання; математично доведено, що зменшення індексу *FAIL* на 10 одиниць збільшує ефективність економіки на 1,7% (с. 9 автореферату; с. 100 дисертації);

– по-четверте, на основі визначення частот розподілу країн світу за ВВП на душу населення впродовж 1961-2013 років та їх статистичних характеристик (с. 103-105) виявлено значну дивергенцію у рівнях доходів між країнами світу і показано, що нерівномірність економічного розвитку світового господарства за рівнем ВВП на душу населення помітно зростає; у результаті аналізу кількісного та відсоткового розподілу країн за категоріями доходу (с. 108-109), встановлено, що за останні 15 років зменшилася кількість найбідніших країн зі 109 до 90, але водночас з'ясовано, що понад 50% населення й надалі проживає у найбідніших країнах світу;

– по-п'яте, на основі специфікації моделі Кобба-Дугласа для країн, що розвиваються і не мають виходу до моря та їх транзитних сусідів, побудовано стохастичні виробничі функції (с. 118-122) та емпірично перевірено еластичність їх ВВП за інституційними чинниками (с. 123-126); у результаті апробації модельного інструментарію підтверджено, що системною детермінантою економічного розвитку цієї категорії країн, поряд із розвитком інфраструктури, міжнародної торгівлі, регіональною інтеграцією і кооперацією, структурними економічними трансформаціями, є удосконалення інституційних факторів (с. 124; 127); цим самим розвинуто концептуальні основи традиційного «географічного детермінізму» та запропоновано включити інституційний фактор до пріоритетних завдань Віденської програми дій для таких країн.

Крім наведених вище найбільш вагомих наукових здобутків автора, у дисертаційній роботі є й інші висновки та пропозиції, яким притаманні ознаки наукової новизни, зокрема: узагальнено концептуальні підходи до проблеми нерівномірності економічного розвитку світового господарства через призму сучасних теорій (с. 51-65); обґрунтовано методологічні прийоми наукового дослідження нерівномірності економічного розвитку, в тому числі методика побудови економетричної моделі впливу інституційних та економічних змінних на зростання ВВП (с. 42-45); на основі ретроспективного аналізу еволюції економічних відносин між країнами світу (с. 67-84) ідентифіковано, що хронологічно проблема нерівномірності їх економічного розвитку набула чітких ознак у ХІХ столітті (с. 71), виявлено системні причини нерівномірності економічного розвитку світового господарства, наголошено на необхідності врахування не лише економічних, але й соціальних, демографічних, політичних та інституційних чинників її поглиблення (с. 83); з'ясовано, що важливою складовою економічного зростання окремих країн Південно-Східної Азії, а також Польщі і Грузії послужила трансформація «екстрактивних» інституцій в «інклюзивні» (с. 133-140); окреслено потенційні можливості економічного розвитку України через формування «інклюзивних» економічних та політичних інституцій (с. 143-150).

Достовірність і обґрунтованість наукових положень, висновків та рекомендацій

Наукові положення, висновки та рекомендації, що отримано в дисертації Кирилич Х.В., є достатньою мірою обґрунтованими та достовірними. Вони ґрунтуються на синтезованому використанні діалектичного та системного підходів, а для вирішення окремих дослідницьких завдань використовувалися як загальнонаукові, так і спеціальні методи наукового дослідження, зокрема: аналізу та синтезу, узагальнення та аналогії, якісного і кількісного порівнянь, методів статистичного аналізу. Дисертація базується на використанні принципу єдності теорії і практики, прогнозуванні економічних процесів за допомогою методів економіко-математичного моделювання.

Представлені у дисертації аналітичні розрахунки та емпірично сформульовані твердження базуються на достатній фактологічній і статистичній базі, офіційних даних міжнародних організацій (ЮНКТАД, МВФ, Світового банку), аналізі наукових праць провідних українських та зарубіжних учених, результатах власних досліджень автора.

Обґрунтованість і достовірність отриманих результатів дослідження, наукових положень та рекомендацій дисертанта підтверджено їхньою апробацією та схваленням на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях і семінарах у 2012-2015 рр.

Основні результати дисертаційної роботи Кирилич Х. В. в достатній мірі висвітлені в наукових працях автора. За результатами дослідження опубліковано 19 одноосібних наукових праць і 1 у співавторстві загальним обсягом 7,38 др. арк., у тому числі: 6 статей у наукових фахових виданнях України, 3 статті – у наукових виданнях іноземних держав та 11 тез доповідей на наукових конференціях.

Змістовне наповнення основної частини роботи відповідає спеціальності 08.00.02 – світове господарство і міжнародні економічні відносини. Автореферат узагальнює та ідентично відображає основні положення, викладені у дисертації.

Зв'язок дисертації з науковими програмами, планами та темами

Дисертаційна робота є складовою науково-дослідних тем кафедри міжнародних економічних відносин факультету міжнародних відносин Львівського національного університету імені Івана Франка: «Еколого-економічні переваги у міжнародній торгівлі в умовах глобалізації світової економіки» (номер державної реєстрації 0111U008008) та «Секторальна інтеграція в економічній системі Європейського Союзу» (номер державної реєстрації 0110U003148).

Дисертаційну роботу виконано в рамках стажувань автора за програмою ERASMUS-MUNDUS при університеті М. Ромеріса у Вільнюсі (листопад 2012 – вересень 2013 рр.), в межах програми стажувань у штаб-квартирі Організації Об'єднаних Націй (травень – серпень 2014 рр.) та програми для молодих науковців Канадського інституту українських студій, м. Едмонтон (січень – травень 2015 р.).

Теоретичне і практичне значення одержаних результатів

Дисертаційна робота Кирилич Х. В. містить обґрунтовані наукові положення, узагальнення концептуального змісту, аналітичні розробки, економіко-математичні моделі, висновки і пропозиції, що мають теоретичне і практичне значення.

Теоретичне і практичне значення одержаних результатів дисертаційної роботи полягає у доповненні й поглибленні існуючих теоретичних положень щодо проблеми нерівномірності економічного розвитку, виявленні причин, особливостей прояву та сучасних тенденцій цього явища в масштабах світової економіки, що дало можливість оцінити її вплив на світові економічні процеси та окреслити основні методи її подолання в розрізі окремих країн, у тому числі й України.

Аналітичні розрахунки і пропозиції автора щодо формування глобальної системи інституційного забезпечення країн, що розвиваються і не мають виходу до моря апробовано на засіданні офісу країн, що розвиваються і не мають доступу до моря Організації Об'єднаних Націй (22 серпня 2014 р., м. Нью-Йорк, США).

Результати дисертаційної роботи, зокрема в частині оцінки впливу інституційних змінних на економічне зростання використано в роботі Львівського державного центру науки, інновацій та інформатизації (довідка № 51 від 05.05.2015 р.).

Результати науково-дослідної роботи за темою дисертації впроваджені у навчальний процес Львівського національного університету імені Івана Франка (довідка № 1883-Н від 30.04.2015 р.).

Дискусійні положення і зауваження щодо змісту й оформлення дисертації та автореферату

Відзначаючи в цілому достатній науковий рівень дисертаційної роботи та обґрунтованість одержаних результатів дослідження, необхідно звернути увагу на наявність певних недоліків і дискусійних положень.

По-перше, попри масштабний формат дослідження загальнотеоретичних засад проблеми нерівномірності економічного розвитку світового господарства (розділи 1 і 2), окремі положення концептуального характеру, на наш погляд, так і не знайшли чітких і аргументованих формулювань, залишившись дискусійно відкритими. Це стосується, зокрема переосмислення змісту й фундаментальних причин нерівномірності економічного розвитку, форм її прояву на сучасному етапі

глобальних трансформацій. Розкриваючи багатовимірність проблеми нерівномірності економічного розвитку світового господарства у різних аспектах теоретико-методологічного характеру, здобувач не завжди формулює власні науково обгрунтовані висновки. Вважаємо, що теоретичні положення мали б довершений вигляд, якби дисертанту вдалося побудувати структурно-логічну схему концептуальної ідентифікації нерівномірності економічного розвитку світового господарства, у якій відобразити авторський підхід щодо її сутності, системних детермінант, форм прояву, наслідків та напрямів політики більш збалансованого розвитку.

По-друге, використаний в дисертаційній роботі методологічний підхід до дослідження нерівномірності економічного розвитку на основі економетричних моделей впливу інституційних та економічних змінних на ВВП (с. 42-45) є в цілому обгрунтованим. Однак в дисертації не наведено повноцінного опису методів і засобів дослідження, методів обробки результатів дослідження, способів, за допомогою яких вони будуть інтерпретовані й відповідно оформлені. Можна було б розширити обгрунтування методологічного апарату дослідження за рахунок виключення із тексту дисертації деталізованого аналізу методології розрахунку Індексу глобальної конкурентоспроможності (с. 45-51), який не має безпосереднього відношення до обраного предмету дослідження і не використовується в емпіричній частині роботи (розділ 3).

По-третє, досліджуючи причини нерівномірності економічного розвитку в історичній ретроспективі (підрозділ 3.1), дисертант акцентує увагу на таких факторах нерівномірності економічного розвитку як: «промислова революція в Англії» (с. 71), «колоніальна спадщина» (с. 69-70; 75-79), «демографічний вибух» і феномен «старіння населення» (с. 72-74). Вважаємо, що явище нерівномірності економічного розвитку має більш широкий дослідницький формат, включаючи проблематику різнорівневих і різнопланових суперечностей та фундаментальних протиріч. Водночас, доцільно було б, у контексті формування новітніх тенденцій глобалізації, більше уваги акцентувати на таких чинниках як: недосконалість ринків і нерівність у розподілі економічного вигаду від функціонування більш ефективних глобальних ринків; різношвидкісна динаміка адаптації країн до процесів глобалізації та самоізоляція окремих з них від світових ринків. Цікавим міг би бути аналіз ефектів

нерівномірного розподілу основних традиційних ресурсів (наприклад, енергетичних) та нетрадиційних (наприклад, зростаюча надконцентрація інтелектуального ресурсу у групі країн-лідерів, що актуалізує проблему акумуляції в них глобальної «технологічної ренти»). На нашу думку, усе це в підсумку дозволило б автору більш рельєфно представити проблему нерівномірності економічного розвитку світового господарства.

По-четверте, констатація факторів та передумов економічного зростання країн Південно-Східної Азії (с. 136-137) була б значно переконливішою, якщо б дисертанту, вдалося емпірично продемонструвати різновекторність стратегій економічного розвитку окремих країн даної групи та методом компаративного аналізу порівняти специфіку державної економічної політики в цих країнах. Адже як відомо, вищих і стійких темпів економічного зростання серед згаданої групи країн досягли в основному ті, які, поєднуючи експортоорієнтовану політику з використанням інструментів «дозованого захисту» внутрішніх ринків, поетапно інтегрувалися у світове господарство, уникнувши передчасної повної лібералізації ринків капіталу. Наведені ж в дисертації висновки базуються виключно на посиланні автора на звіт Світового банку (1993 р.).

По-п'яте, попри глибоке дослідження впливу інституційних факторів на збільшення ВВП країн, що розвиваються і не мають виходу до моря, у т.ч. із застосуванням економетричних моделей (підрозділ 4.1), недостатньо обґрунтованими залишилися: по-перше, вибір дисертантом саме цієї категорії країн у пропозиційній частині роботи; по-друге, механізм врахування інституційного фактору у «розширенні Віденської програми дій для таких країн» (с. 155). Водночас слабкою ланкою четвертого розділу виявився підрозділ 4.3 «Ефективність подолання нерівномірності в контексті інтеграції України у світову економічну систему» (с. 141-150). Зокрема, недостатньо оформленими залишилися практичні пропозиції дисертанта щодо реформування та трансформації економічної системи України в контексті дерегуляції та євроінтеграції (с. 156). Пропозиції автора були б більш реалістичними і обґрунтованими, якби базувались на економіко-математичних розрахунках, а не на дискусії концептуального характеру (с. 143-149).

По-шосте, запропоновані автором «Економічні перспективи формування світової політики збалансованого розвитку» (с. 127-140) мали б вищий рівень доказової сили та більш суттєве практичне значення у випадку доповнення конкретними інструментами їх реалізації на національному та глобальному рівнях. Також поза цільовою увагою дисертанта залишилися складні питання організаційно-правового забезпечення механізму реалізації світової політики збалансованого розвитку. Це частково є наслідком того, що в дисертації не відображено багаторівневий характер її інституційного забезпечення в контексті нівелювання нерівномірності економічного розвитку в світовому масштабі.

По-сьоме, є й інші зауваження, які мають опосередкований вплив на якість виконання основних дослідницьких завдань. Зокрема, можна дискутувати щодо більш адекватного формулювання мети дисертаційної роботи, яка визначена дисертантом як «дослідження проблеми нерівномірності економічного розвитку світового господарства та шляхів її подолання» (с. 2 автореферату, с. 5 дисертації). Не варто формулювати мету, як «дослідження...», тому що це слово вказує на засіб досягнення мети, а не на саму мету. У поданій редакції не проглядається чим саме дана робота вирізняється з-поміж інших і, який її кінцевий результат. Формулюючи пункти наукової новизни в частині «удосконалено» та «набуло подальшого розвитку», необхідно було їх конкретизувати *чим саме й у чому саме*, зосереджуючи особливу увагу на рівні досягнутої при цьому новизни. Варто зауважити автору й на структурні диспропорції, що мають місце в основній частині роботи (за обсягом підрозділ 1.1 (5 сторінок) суттєво поступається іншим). Окрім цього, окремі ілюстративні матеріали, подані в дисертації, не мають прямого відношення до рецензованого дослідження (наприклад, рис. 2.1 і табл. 2.1 на с. 46 і с. 47, відповідно; табл. 2.2 на с. 56; рис. 4.6. на с. 149), а статистичні дані, приведені в табл. 3.2, і на рис. 3.2, 3.3, 3.4, 3.8 (підрозділ 3.1) потребують оновлення. В роботі є певні редакційні упущення та неточності, у деяких випадках текст носить описовий характер, містить загальновідомі положення (як, наприклад, у випадку з індексами розвитку людського потенціалу (с. 37-38) та глобальної конкурентоспроможності (с. 45-51)).

Проте вказані недоліки і дискусійні положення в цілому не применшують загальної позитивної оцінки виконаного дослідження, його теоретичної та практичної значимості.

Загальний висновок

За сукупністю якісних та формальних ознак дисертаційна робота Кирилич Христини Володимирівни на тему «Проблема нерівномірності економічного розвитку світового господарства» є завершеним самостійно виконаним дослідженням, в якому поглиблено теоретико-методологічні засади аналізу нерівномірності економічного розвитку світового господарства.

Актуальність теми дослідження, його наукова новизна, теоретичне і практичне значення, достовірність отриманих висновків і рекомендацій, дають підставу стверджувати, що дисертаційна робота «Проблема нерівномірності економічного розвитку світового господарства» відповідає нормативним вимогам пп. 9, 11, 13, 14 «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 р. № 567, а її автор – Кирилич Христина Володимирівна – заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.02 – світове господарство і міжнародні економічні відносини.

Офіційний опонент:

доктор економічних наук, доцент кафедри міжнародного менеджменту та маркетингу Тернопільського національного економічного університету

